

Јелена Фемић-Касапис (Београд)

Етимологије термина *φύσις, οὐσία* и *ὑπόστασις* и њихови сродни облици у другим језицима

Кључне речи:
корен, творба, етимолошко саопшћавање значења, етимолошки еквивалент, семантички развој, фонетски и морфолошки производ, сродна и несродна, засебна образовања.

О пореклу три именице, чије нам је етимологије намера да представимо у овом раду, основне податке дају Шантрен (*Chantraine*) и Фриск (*Frisk*) у својим речницима. Етимологија, дословно „истинита реч“ о *φύσις, οὐσία* и *ὑπόστασις* и њиховим значењима, може се проследити до индоевропске равни, где постоје образовања која аналогно сведоче о њиховој прастарој исходној тачки. Дакле, реч је о веома старим појмовима.

Рад приказује етимологију три грчка термина *φύσις, οὐσία* и *ὑπόστασις*. Сва три припадају истом кругу кључних појмова којима је хеленски ум покушао да обухвати свеукупну реалност постојања и имала су велики значај у развоју грчке мисли, најпре философске а затим и теолошке. Етимологија ових термина у сва три случаја је позната и прозирна на нивоу грчког језика. Путем пак упоређивања са сродним речима унутар грчког и у другим индоевропским језицима и сагледавањем њихових семантичких односа, овај рад пружа корисне показатеље у погледу изворне семантике ових појмова.

ΦΥΣΙΣ

1.1. Реч *φύσις* по својој творби представља глаголску именицу првобитно депонентног и заступљеног у списима старине глагола *φύομαι* са значењем *расти*. Још код Хомера пак на више места у Илијади и Одисеји, среће се у различитим глаголским временима и у активном стању, *φύω*, са кратким коренским вокалом, чије потврде наводи Шантрен

Система 2009

(*Chantraine*: IV₂ 1233). У тим примерима глагол има прелазно значење *узроковајући раси*, *израсијајући*, било да се ради нпр. о израстању чекиња по телу Одисејевих другова након што их је чаробница Кирка претворила у свиње (*τρίχες ἔρρεον, ἄς πρὶν ἔφυσεν φάρμακον οὐλόμενον*, Od. x 393), или о Ахилејевом дрвеном

штапу који, будући једном у шуми посећен, више никада неће олистати (*οὐ ποτε φύλλα φύσει* II. I 235). Поред овог прелазног вида, *φύω* се ту могао јавити и као интранзитив, као у лепом примеру у II. VI 148, где Глаук помоћу стилског поређења изриче једну општеважећу тврдњу о људском роду:

304

οἷη περ φύλλων γενεῆ τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν.
 φύλλα τὰ μὲν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δὲ θ' ὕλη
 τηλεθόωσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὄρη·
 ὡς ἀνδρῶν γενεῆ ἢ μὲν φύει ἢ δ' ἀπολήγει.

Какав је нараштај лишћу, такав је и људима.
 Једно лишће ветар по земљи разноси, док друго шума
 олистала даје, кад летње настаје време.
 Такав је и нараштај људски – један *се рађа*¹, други скончава.

1.2. Основно значење глагола *φύω* као активна, *учинио да нешто раси*, *да се изроди*, *произведе*; *пошакнути*, *даји* *полеи* *развију*, и његовог интранзитива *φύομαι*, *раси*, по Шантрелу ређе „родити се“ – као у цитираном одељку, има своју сродну паралелу у стинд. корену *bhū-*, „цветати, постати, бити“ или, схваћен као глаголски каузатив, „узроковати да се нешто развија“. Као именица стинд. језика женског рода једносложне вокалске основе, *bhū-s* означава *земљу*², семантички се изједначавајући са *у*³, али и са једним од значења речи *χώρα*, с обзиром на то да бележи и дуалске и плуралске облике. Тако, за староиндијски свет ту је реч о плодотвор-

ној, плодносној земљи која узрокује раст биљног света из своје *ушробе*.

1.3. Једнако, у староиндијском постоји именица *bhūta-*, која означава *диће*³ (*Gonda* 1966: 1426), у ком случају семантичку паралелу на грчком могла би представљати и реч *τὸ ὄν*, али и коренски сродна *ἡ φύσις*. Исто тако, бележи се и именска основа *bhūti-*, са суфиксалним формантом за *nomina agentis -ti-*, који је у грчком језику по фонетском закону о асибилацији муклог дентала испред вокала *i* прелазно у сибилант *σ*⁴ и творио продуктивни формант апстрактних именица III деклинације женског рода

- 1) Дословно: *израсија*. Ако је било могуће употребити овај глагол за развијање људског поколења, и не *γίγνεται* или *γεννᾶται*, то би могло упућивати на закључак да првобитно није постојала строга опозиција између настајања биљног, животињског или људског света.
- 2) Енгл. *earth*.
- 3) Енгл. *being*.
- 4) Мада у грчком опстаје и приличан број именских речи које нису реализовале ову фонетску законитост. О њима подробније в. нап. 2–6, *ibid*.

на –σι– (Lejeune 1972: § 51), ном. једн. –σις⁵. Ова основа, према томе, дала је у грчком именицу φύ-σι-ς, која тако представља и етимолошки еквивалент стинд. основе bhūti–, првобитно означавајући расӣ. Фриск каже да ова стинд. основа може да казује и здравље, блајосӣање, снају, до-іа̄ис̄іво (Frisk: II 1052д.).

1.4. И у словенским језицима налазимо тачан семантички, фонетски и морфолошки производ корена bhū– у свесловенском и балтословенском инфинитиву *būti: стцсл. бы-ти, руски быть, пољски być, литвански būti. И Скок (Skok: I 158b) потврђује да је ие. основа *bheu–/bhū– значила расӣи. Тако, ако је пратити семантику, излази да све оно што бива, што јесте, што постоји, тим својим постојањем саопштава да у сáмој ствари расӣе, развија се.

1.4.1. Као именице, образоване од ове основе и које такође последују тој основној семантици, Скок наводи дилка, односно колектив диле. Тако и овде именица саопштава производ радње расӣа у билном свету, која се изједначава са општеприхваћеном грчком речју φύτον.

1.4.2. Код Скока налазимо и групу апстрактних речи српског језика произашлих из основе ди–: именицу женског рода дӣи, коју одмах преводи латинском речју natura само као философски термин; њене изведенице су: дӣиан, у Скоковом преводу praesens, essentialis, substantialis; прилог дӣино, апстрактум дӣиносӣ.

Затим дӣиак, дӣије, те придев удӣиачан. Како каже, апстрактум дивсӣиво образован је као теолошки термин у значењу esse, и придев дивсӣивен, тј. essentialis. Све ове изведенице пак представљају преведенице лат. essentia, esse.

1.4.3. Од творбено (и само творбено) несродних образовања постоји једнако развијен словенски именички корпус, искључиво теолошко-философске терминологије, који се семантички преклапа са φύσις-ом. То су речи постале од „sasvim druge osnove es-/s– u svim slavenskim kao i u ostalim ie. jezicima“⁶, од које основе долази и глагол јесам. То су апстрактуми суш̄ӣина и суш̄ӣасӣиво.

1.4.4. Потом, од 3. л. једн. јесӣ-е образована је именица јесӣасӣиво, с почетка чинећи превод за ούσία, но потом се изједначавајући и са φύσις. Уследио је придев јесӣасӣивен, па чак и речи јесӣасӣивеница, тј. њприродо̄ӣис и јесӣасӣивеничар.

1.5. У латинском језику реч natura фигурира као par excellence синоним φύσις-а. Изведеница од лат. гл. (g)nascor 3, (g)natus sum, реч није образована од prima facie очекиваног партиципа футура *naturus, с обзиром да овај облик није посведочен (Ernout/Meillet: I 762)⁷. Порекло води, као и наведени глагол-дублет, од gigno/geno 3, genui, genitum од корена *gʰenə–/*gʰn– њородӣӣи, њпроизвесӣи, иначе веома продуктивног у ие. језицима. Тако natura својим семантичким залеђем саопштава „оно што се на–, по–, из–/родило“, тј. њо-род,

5) Тако су настале нпр. именице γυν-σι-ς, βρω-σι-ς, πό-σι-ς итд.

6) С обзиром на то да облици глагола дӣӣи користе основу ди- за своје свршене облике, док је за несвршене резервисана ова друга основа, можда би се могло рећи да се ради о занимљивом творбеном рачвању које окончава у семантичком подударању.

7) Партицип футура гласи nasciturus, начињен од презентске основе, по аналогији са moriturus, ibid.

на-род, њри-род, те њрироду, у творбеном погледу не бивајући у релацији са значењем *расѝи*⁸, одакле следом проистиче и њена семантичка статичност, резултативност, што није случај са *φύσις*-ом.

1.5.1. Друга је основа у латинском еквивалентна поменутом ие. корену *φύσις*-а. То је перфективна основа глагола *διѝи* *φѝ-*, по Фриску у вези са стсл. аор. 2. и 3. л. једн. *бы*, лит. *bū*, стлат. *fūi* са дугим вокализмом основе. Реч је о основи *свршено* вида и основи која се лепо очитује у сáмој речи *φύ-σις*.

1.6. Грчка основа *φυ-* показала се веома продуктивном у погледу изведених именских образовања. Шантрених их сврстава у три групе, зависно од дужине и положаја коренског самогласника у новонасталој речи. Тако се могу разликовати:

1) Образовања са *дугим вокалом у корену* *φυ-*, нпр.: а. *φѝα* – *оѝеклина*, *оѝок*, *кврѝа*; као медицински термин *φυμάτιον* представља израслину на телу: *чир*, *ѝумор*, или б. *φѝλον* – *ѝиѝо од њрироде иде заједно* (Senc 1988²: 992b), тј. *φυλή* – *ѝлеме*, *род*, *колело*, *ѝлеменска заједница*.

2) Образовања са *краѝким вокалом у корену* *φυ-* *исѝред вокала*, нпр.: а. *φυή*, дорски *φυά* – *расѝење*, *ѝо-*, *уз-/расѝ*, посебно *φυѝура*, *сѝоѝаѝиѝи изѝлед*, а и унутрашњи, тј. *каракѝер*; б. Од глосе *φύος* схваћене као именице средњег рода, у значењу *φύτευμα* – оно што се *ѝо-*, *из-/родило* *код живих диѝа* – биљки, животиња, људи,

тј. *γέννημα* (пород, изрод, уопште оно што је поникло, производ, но особито се односећи на биљни свет те биљка, дрво), образован је велики број придевâ са суфиксалним формантом *-φυής*. Тако, *αὐτοφυής* од себе рођен, самоникао, природан, *διφυής* двојне природе, *ἐμφυής* урођен, *μεγαλοφυής* племените природе, велике природне надарености, геније.

3) Образовања са *краѝким вокалом у корену* *φυ-* *исѝред консонантиа*, по Шантрени „веома продуктивна“, као: а) *φυτός* – *којеѝ је њрирода формирала*, *ѝприродан* или, у активном значењу, *који доноси род* те *ѝлоган*, *родан*. Градећи велики број сложеница, ту је придев *αὐτόφυτος* – *који се сам од себе рађа*, затим *ἐλαϊόφυτος* – *за сађен маслином*, те *ѝμφυτος* – *усађен*, *имѝланѝиран*, *у-*, *ѝри-/рођен*, или *νεόφυτος* – *скоро*, *ѝек за-*, *у-/сађен*⁹, *сѝμφυτος*, *срођен*, *срасѝао*. б) Из овог значења накнадно је формирана именица средњег рода *φυτόν*¹⁰ – *оно ѝиѝо ѝоѝиѝиче*, *ѝпроизводи* у активном значењу, те у резултативном аспекту *диљка*¹¹, *оно ѝиѝо је из-*, *ѝо-/никло*, чак конкретно *дрво*, односећи се на биљни свет¹²; у преносном смислу пак означава и изданак људског рода као потомка, док и у нгр. бележи пејоративно значење за човека *сѝѝвор*, *диљка*. в) По аналогiji са глаголима на *-εω* изведен је још у старо време секундарни презент *φυτεύω садиѝи*, одакле је и синоним за *φυτόν*: *φύτευμα* и друге изведене именске речи. г) Занимљив је именички пар **φυτήρ*, **φύτωρ*, о којем нема сведочанстава у самом грчком;

8) Друга изведеница је именица *patio* „народ, нација“ истоветне семантичке садржине.

9) Како се може чути, име града Новог Сада на грчком би гласило *Νεόφυτον*.

10) Занимљиво је да још микенски језик бележи облик ове именске речи, *rita*, као ном. једн. ср. р., у значењу *младе диљке*, потврђене у Кнососу, како саопштава Шантрени, *ibid*.

11) И то гајена, вртна, домаћа, за разлику од дивље, која је *βοτάνη* (Senc 994a).

12) За разлику од *ζῶον*, како то стоји код Шантрена. Ова реч, наиме, стојећи у опозицији са биљним светом, односи се на свако биће које је *ѝоникло*, порасло у животињском и људском роду.

прва реч прочитана је на таблици из Кнососа као *pute* – *садишњел*, *власник расадника*, док друга представља синоним за *γενήτωρ* – *родилшел*. д) Потом *φύσις* – овај термин дефинисао је Бенвенист као „заокруживање (ефективно) нечијег постајања“, „природа како је реализована, са свим својим својствима“¹³. Ту је и мала серија сложеница са *ο* вокализмом *φυσι-ο-*: *φυσιογνώμων* – *онај ко ипосуђује на основу физиономије*, *φυσιολόγος* – *онај ко итраја за иприродним узроцима*, *φυσικός* – (*и*ро) *изведен иприродом*, *природан*¹⁴, те *ироси*, *једносиаван*; потом, *који се иииче иприроде*, *физички*; именица: *ο φυσικός* – *иприродњак*, *философ*; глагол *φυσιόω* – *уредиии*, *удесиии иприродно*. ђ) Као каснији облици бележе се *φύτρα* и *φύτρον*, заједно са нгр. *φυτρώνω*.

1.7. Фриск поред побројавања продуктивних именских и неколико глаголских образовања, додаје да им је као прва основица послужио првобитно интранзитивни аорист *φύναι*, *ἔφυν*, који је потом изградио фактитив у сигматском аористу *φύσαι*, *ἔφυσα*. Са творбене тачке гледишта, Фриск наводи да аористу *ἔφυν* у потпуности одговара стинд. *a-bhū-t iōsīāde*: праие. **e-bhū-t*. До образовања активних облика дошло је по аналогiji са другим интранзитивима, нпр. *ἔστησα* према *ἔστην*, или *ἔβησα* према *ἔβην*. Тек потом уследили су презентски и футурски облици *φύομαι*, *φύω*, *φύσομαι*, *φύσω*. По Фриску, употребу прелазних факти-

тива *φύω*, *φύσω* потискивали су интранзитивни облици (ibid.).¹⁵

1.7.1. На послетку, занимљиво је и Фрисково запажање по којем именски облици јесу веома продуктивни, али због различитости („abweichenden Bedeutungen“) њихових значења у већем броју примера, њих пре треба сматрати паралелним образовањима а не заједничким индоевропским наслеђем. Као пример наводи већ поменути именицу *φύμα* у значењу *диљка*, *расишње*, коју етимолошки изједначава са стинд. *bhūta* – *земља*, *свеи*, *диће*, док у албанском постоји *bitë* – *диљка*¹⁶. Потом, *φυτόν* – *расишње*, *диље* са паралелом у литванском *būtas* – *кућа*, староирском *both* – *колида*, све именице са кратким *и* вокализмом, за разлику од дугог *и* у стинд. *bhūtāt* – *диће*, *сйворење*, *ишло време*. Као пример из словенских језика стоји руско *быт* – *диће*.

ΟΥΣΙΑ

2.1. Ако желимо да кажемо неколико речи о облику и творби именице *οὐσία*, можда би на првом месту требало приметити да она, остајући именица А-деклинације, поседује више номинативних облика различитих основâ, што није био случај ни са претходно представљеном *φύσις*, ни са предстојећом у представљању *ὑπόστασις*. Овакво стање продукт је фигурирања речи у оквиру више грчких дијалеката. Тако, посведочени су, поред јонско-атич-

13) „accomplissement (effectué) d'un devenir“, „nature en tant qu'elle est réalisée, avec tous ses propriétés“. Benveniste, *Noms d'agent* 78; преузето из Шантреновог речника.

14) А можда и „природин“.

15) С тим да је активни облик перфекта опстао, зато што је још у старини претрпео утицај аориста.

16) У савременом грчком пак, полазећи од значења *израслина*, *ошок*, образована је именица *φυματίωσης* у значењу *шуберкулоза*, тј. болест јектика.

ког *οὐσίη*, још дорски облици *ὠσία* и *ἔσσία*, које помињу и Шантрен и Фриск.

308

2.2. Хронолошки посматрајући њено појављивање у речничком корпусу грчког језика, *οὐσία* је реч млађа од *φύσις*, посведочена од V века пре Христа код Херодота, која се надаље слободно јавља код нпр. трагедиографа, комедиографа Аристофана, беседника Лисије; коначно, *οὐσία* бележи своје снажно присуство код Платона и Аристотела, који ће је и уобличити у философски *terminus technicus*.

2.3. Из наведених чињеница лако се може приметити да са *οὐσία* не оперишу јонски философи пресократовци¹⁷, за које је *φύσις* реч *sine qua non*. Ако бисмо поставили питање: а зашто? Зашто *οὐσία* ступа на речничку сцену тек два века касније? Неке од могућности објашњења такве ситуације могле би бити: а. тесна синонимност, конвергенција две речи до које ће доћи у философском појмовнику, б. одсуство потребе за образовањем нове речи поред снажно утемељене *φύσις*, в. јонски поглед на свет – преимућство природе у начину постојања, нарочито узимајући у обзир првобитни семантички садржај *φύσις*-а: *вечно њостоји само оно што расте и што се развија* (§1.4.). Било како било, излази да је *φύσις* златна реч првих љубитеља мудрости док је *οὐσία* реч потоњих стваралаца из златног века.

2.4. У погледу творбе, Фриск наводи да је реч о апстрактном именском образовању на *-ια*, од партиципа *ὄν*, *οὔσα*, *ὄν* глагола *εἶμι*, те његове партиципске основе *οντ-*. Још каже да је реч о аналогичној творби која важи за образовање

γερουσία од *γέρων*. Настанак дорских форми *ὠσία* и *ἔσσία* објашњава формирањем од еолског партиципа женског рода *ἔσσα*, у множини *ἔντες* с потврдом у Pl. Gra. 401c (*Frisk*: II 449).

2.5. Све ове номиналне облике потврђује и Шантрен, с тим да је у погледу њиховог постања нешто другачијег мишљења. Наиме, када разматра начелну творбу именица у грчком језику, не помиње њихова непосредна образовања од партиципске основе, већ само од именица и придева. Тако, наводећи као један од примера управо поменутоу именицу *γερουσία*, каже да је настала од придева *γερούσιος*, који је пак настао комбинацијом основе *-οντ-* и суфикса *-ιο-* (*Chantraine* 1933: 78–96).

2.6. О образовању саме именице *οὐσία*, Шантрен (*Chantraine* 1933: 117) казује у вези са њеним синонимом краћега века *ἔστώ*, вокалском *-οι-* основом. Занимљиво, за образовање апстрактума који би означавао *диће* (*l'être*) прво помиње поменутоу реч *ἔστώ*. У наставку примећује да је грчком језику било тешко (*gêne*) да образује апстрактум од корена **es-*. О већ поменутој форми *ἔσσία* Шантрен каже да ју је Платон довео у везу са гл. *εἶμι*, али да је ту сигурно реч о произвољном образовању („formation arbitraire des philosophes“) које су философи осмислили од **es-*, повезавши га са старим партиципом *ἔσσα*. Други корак у настајању речи састојао се у аналогном образовању апстрактума *οὐσία* од партиципа *οὔσα*. Шантрен овај – рекли бисмо, заобилазни – пут настајања речи *οὐσία* тумачи неподесношћу непосредне творбе овог апстрактума од **es-*, с обзиром на то да је коренско финално *s* лако

17) С обзиром на то да је њихово активно стваралачко време VII век, *οὐσία* још не постоји као философски појам.

могло подлегати свим могућим видовима фонетских збивања („a toutes sortes de phonétique accidents“).

2.6.1. О образовању *nomem actionis*-а *ἔστώ* каже да је саграђен од основе преузете из 3. л. једн. *ἔστί* и мишљења је да је ова реч конкретније изражавала појам *l'être*, једнако пружајући постојану основу за даље евентуално додавање префикса. Тако, код Херодота се јављају сложенице *ἀπεστώ*, *-οδυσῖω/-вање* и *συνεστώ* – *јозда*, *скућ*. Сама *ἔστώ* посведочена је код Демокрита и питагорејаца, док је донекле фигурирала и у језику философá који су се изражавали јонским и дорским дијалектом, али не и оних који су се служили атичким.

2.6.2. Шантренов приказ настанка речи *οὐσία* даје повод за следеће размишљање. Очигледно је глагол који изражава темељну радњу *ἰοσῖοјања*, *дивања* с муком образовао свој *nomem actionis*, именицу која би етимолошки требало да казује *дивање*, док о *nomem agentis*, о вршиоцу те радње бивања, постојања, о ономе ко би евентуално пружао, „снабдевао“ бића постојањем, нема помена. Потом, од корена таквог глагола оформљене су две именице које казују радњу, тачније апстрактна стања, *οὐσία* и *ἔστώ*. Од ове две, именици *ἔστώ* чији језички (об)лик јасније показује везу са основом па и етимологијом глагола, и која једнако носи пун семантички садржај *ἰοσῖοјања*, релативно брзо јењава животни век и још, док је и циркулисала у свом активном периоду, употреба јој је била локализована на два дијалекта – јонски и дорски. Друга пак, *οὐσία*, која се одржала и опстала до данас као технички термин на пољу философије, и „с муком“ је образована и мање јасно очитује своје етимолошко залеђе (уп. § 2.3.).

2.7. Постојање неколико форми речи *οὐσία* сведочи о њеном прагрчком пореклу. Када Скок под одредницом *διῖι* говори о презентским образовањима и глаголу *јесам*, који везује за већ поменути корен с вокалском алтернацијом **es-/s-*, прослеђује га до ие. равни упоређујући га са стинд. *sati-/satya-* „истина, истинит“ (ibid.). Тако, ако је следити етимологију, она нам саопштава да је *οὐσία* еквивалент за *исῖину*. Ако пак желимо и да се сложимо са оваквом етимологијом, онда бисмо морали рећи да њој доследно читавање стинд. *исῖине* треба тражити у схватању старога света да је истина оно што је *увек исῖио*, следом непроменљиво, вечно. Наиме, *οὐσία* је непромењива, вечна истина – *сῖварносῖи*, било појединачна било општа, која претрајава, опстаје у векове, надилазећи све и сва. Овакав прилаз, у мери у којој је могућ, ишао би на руку схватању и употреби термина *οὐσία* у грчкој философској мисли.

2.8. У латинском језику као њен еквивалент налазимо преведеницу *essentia*, у цсл. *соушџство* али и *естџство*, у српском *сушῖина*, *дит*. А по Скоковом тумачењу, за потребе теолошке терминологије, скован је од инф. *диῖи* апстрактум на *-сῖиво* : *дисῖиво*, који пак одмах прераста у *див-сῖиво*, добијајући сугласник *в* од итератива *диваῖи*. Све су то пак преведенице грчке *οὐσία*.

ΥΠΟΣΤΑΣΙΣ

3.1. Именица *ὑπόστασις* представља сложеницу образовану од предлога *ὑπό* „(ис) под“ у служби префикса, и основе радикалног атематског глагола *ἵστημι, στα-*, чије је значење *сῖиа-јаῖи*. У њеној творби потом, као што је био случај са грађењем именице *φύσις* (уп. § 1.3.) учествује

именски формант *-ti-* који асибилизацијом, распрострањеном појавом у образовању грчких *nomina agentis*, по закону палатализације безвучног дентала *t* испред *i* прелази у сибилант *σ*, односно *-ti-* > *-si-*, уз додатак номинативне сигме (*Lejeune* 1972: § 51).

310

3.2. Глагол *ἵστανμι*, дор. *ἵσταμι* и у медију *ἵσταμαι* припада старијој *mi*-конјугацији, чији је презент саграђен помоћу презентске редупликације **si-sta-*, преласком у спиритус аспер иницијалног *s* и уз дужење вокала основе у облицима једине актива. Овај начин формирања презентске основе налази своју идентичну паралелу у староиндијском језику, где се сусреће корен *sthā-* истоветног значења и начина образовања презента: *ti-sth-ati* *сīоји*, 3. л. једн. (*Gonda* 1966: 45). И у латинском имамо идентичну ситуацију: *si-st-it*. Тако се лепо види да је реч о веома старом корену **sta-*, који је опстао у непромењеном облику у готово свим модерним ие. језицима: енгл. *stand*, нем. *stehen*, *stand*, итал. *stare*, рус. *стоять*, буг. *стоя* итд.

3.3. Као што је случај са свим глаголима који у грчком граде радикални аорист, значења коренског аориста су интранзитивна. Поред *ἵστανμι* : *ἔ-στη-ν* – *сīојим* : *сīадох*, примери су *φύομαι* : *ἔφυν* – *расīем* : *ἰорасīох*, *δύομαι* : *ἔδυν* – *ἰонем* : *ἰоīо-нух*, *σβέννυμαι* : *ἔσβην* – *īасим се* : *уīасих се*, *γινώσκω* : *ἔγνων* *знам* : *сазнах*. Фриск наводи да интранзитив *ἔ-στη-ν* налази своју потпуну паралелу у стинд. *a-sthā-m*, праие. **e-st(h)ā-m* (*Frisk*: I 739). Уједно, помиње да се већ код Хомера сусрећу транзитиви сигматског аориста *ἔ-στη-σ-α* *ἰосīавих* поред *ἔ-στη-ν*, као и *ἔ-φν-σ-α* поред *ἔ-φν-ν*, али примећује да изван грчког језика не постоје њихове паралеле. И у погледу презентског транзитива *ἵστανμι*, формираног

већ поменутом редупликацијом, запажа да постоји само у грчком и да фигурира у оквиру семантички сродне групе глагола, нпр. *τί-θη-μι* *ἰосīављам*, *ἴ-η-μι* – *шаљем*, *βί-βη-μι* – *корачам*, *сīављам ноīу* *ἰред ноīу*. Из наведенога може се закључити да се првобитни интранзитивни аспект корена **sta-* радије одржао у употреби, преовладавши над покушајима транзитивних образовања.

3.4. Шантрен нас обавештава да је у погледу творења сложеница, како глаголских тако и именских, глагол *ἵστανμι* са својом коренском основом *sta-* био изузетно продуктиван (*Chantraine*: II 470д.). Неке од тих иначе веома заступљених сложеница су *ἀνίσταμαι* : *ἀνάστασις* – *ἰодижем се* : *ἰодизање*, одн. у новозаветној терминологији *усīајање* тј. *васкрсење*, *καθίσταμαι* : *κατάστασις* – *ἰосīавиīи* за себе, *ὑφίσταμαι* : *σīање*, *ἰоложај*, *παρίσταμαι* : *парāстаσις* – *сīаиīи* уз коīа, *ἰри-сīуиīи* : *заузимање*, *ἀφίσταμαι* : *ἀπόστασις* – *сīа-јаиīи* на удаљеносīи *од* : *раздаљина*, те је тако образован и пар *ὑφίσταμαι* : *ὑπόστασις* *ἰосīавиīи* *седи* *ἰод*, *сīајаиīи* на чему : *ἰодлоīа*, *основа*. Већ из наведених примера лепо се види да је као *ποπην agentis* лако била образована основна именица *στάσις* – *сīајање*, *месīо* *дорављења*, *сīа-јалииīи* те у наставку *сīав*, *сīановииīи*, у погледу даљих номиналних творби бивајући пријемчива за све превербе.

3.5. И стари индоевропски језици бележе ову глаголску именицу, с тим да у сваком од њих она има другачије порекло, понегде и другачије значење, тако да се ти облици не могу ставити у исту равн већ морају бити посматрани као засебна образовања.

У староиндијском налазимо реч *irasthiti-* која представља паралелно образо-

вање грчкој *υπόστασις*. Састављена је од етимолошки подударних елемената, али је њено значење друкчије: *сћајање у близини, њрисџујање; њрисџиво, близина, такође и њамћење*.

Латински језик није имао сопствену именицу која би представљала паралелно образовање грчкој *υπόστασις*. Он је калкирањем грчке речи добио своју реч *subsistentia* од преверба *sub* и основе партиципа презента глагола *sisto* з а након усвајања новог термина у свој философски појмовник.

Старословенски језик увео ју је у свој речник на трећи начин: *ипостасъ* као гречизам представља рефлекс грчке речи.

3.6. Додајмо на крају да у модерном грчком, изузев философског и теолошког речника, и правна лексика познаје термин *υπόστασις*, где ова реч означава правни *субјективитет*.

ЗАКЉУЧАК

Обраде етимолошког порекла прве две речи, *φύσις* и *οὐσία*, показале су да ти појмови првенствено саопштавају градивне, осовинске реалности света у којем човек делује као његов протагониста. Појам

οὐσία, означавајући битно, неодвојиво својство – бит, тј. постојање или његову подлогу па и све скупа, означава датост постојања у свим његовим микро и макро видовима.

Реч *φύσις*, у стопу пратећи ову датост постојања, својим семантичким и употребним садржајем *омођује* то постојање настајањем, ницањем, зрењем – растом и развојем, једнако дијакхроничним процесима који можда једини у својој целости одолевају зубу времена. Тако *φύσις* казује све резултате свог процеса – резултате којих не само да је много већ се чини да само математички знак за бесконачност даје њихов тачан (*hic!*) збир – процеса најприроднијег и најсталнијег у свету, не испуштајући ни једну појединачну реалност.

Етимологија именице *υπόστασις* саопштава да реч казује подлогу, основу на којој нешто (по)стоји. Ова етимологија омогућава да реч означава основ(у) постојања сваке појединачне ствари или бића, допуштајући и аспект метафизичког начела. Управо ово етимолошко језгро биће заслужно за њену потоњу употребу у философском и теолошком речнику, у којем ће јој се значење издиференцирати у „опредмењено конкретно појединачно постојање“.

311

summary

Σ Etymology of the terms *φύσις*, *οὐσία* and *υπόστασις* and their cognate types in other languages

In this work we attempt to represent the etymological origin and lexical formation of the three Greek terms, *φύσις*, *οὐσία* and *υπόστασις*. All these three nouns originate from very old Indo-European forms. As to the formation, the word *φύσις* appears to be a verb noun of *φύομαι* which finds its parallel in skr. root *bhū-*, „flourish, become, be“. Therefore, it is by the concepts of growing (growth), maturing or ripening in flora, that the Greek verb and its noun develop their meanings afterwards. In Latin it is *natura*.

Συστα 2009

The word *οὐσία* is an abstract noun form on *-ια*, made from the participial stem *ουτ-* of the verb *εἰμί* from the root *es-*. This word has its dialectical forms as well, the point that witnesses its pre-Greek origin. In Latin as its equivalent appears *essentia*, in old-church-slavic *соуцѣство*, in Serbian *суштину* [sushtina], *душ[bit]*.

In contradistinction to these two, the noun *ὑπόστασις* is a compound form of the prefix preposition *ὑπό* and the old Indo-European root *sta-*, which endures in immutable form and meaning in almost all modern Indo-European languages. Into Latin it is translated as the literal compound *subsistentia*, while it has entered into old Slavic glossary as the borrowing *ипостась*, a reflection of the Greek word.

312

Коришћена литература

Извори:

- Homerus: **Homerus**. Ilias. – Oxford: Clarendon Press, 1931. ed. T. W. Allen, Homeri Ilias II–III. – I 235, VI 148.
 Homerus: **Homerus**. Odyssea. – Basel: Helbing & Lichtenhahn, 1962. ed. P. von der Mühlh, Homeri Odyssea. – x 393.

Секундарна литература:

- Chantraine 1933: **Chantraine, P.** La formation des noms en grec ancien. – Paris: Librairie Ancienne Honoré Champion, Éditeur. – 78–96, 117 S.
 Chantraine 1968–1980: **Chantraine, P.** Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots I–IV₂. – Paris: Les Éditions Klincksieck. – II 470–471, IV₂ 1233 S.
 Ernout/Meillet 1951³: **Ernout A. / Meillet A.** Dictionnaire étymologique de la langue Latine. Histoire des mots I–II. – Paris: Librairie C. Klincksieck. – I 762 S.
 Frisk 1954–1972: **Frisk, H.** Griechisches etymologisches Wörterbuch I–III. – Heidelberg: Carl Winter Verlag – I 739; II 449, 1052–1054 S.
 Gonda 1966: **Gonda, J.** A Concise Elementary Grammar of the Sanskrit Language. – Leiden: E. J. Brill. – 45, 142b S.
 Lampe 1994⁴: **Lampe, G. W. H.** A Patristic Greek Lexicon. – Oxford: Clarendon Press. – 980a, 1454a, 1496a S.
 Lejeune 1972: **Lejeune, M.** Phonétique historique du mycénien et du grec ancien. – Paris: Les Éditions Klincksieck. – § 51.
 Senc 1910²: **Senc, S.** Grčko-hrvatski rječnik. – Zagreb: Kr. Hrv.–Slav.–Dalm. zem. vlade (reprint 1988): 992b.
 Skok 1971–1973: **Skok, P.** Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–III. – Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. – I 158b–161a.
 Liddel/Scott 1997–2001 (репринт): **Liddel, H. G. / Scott, R.** Μέγα λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης I–V. – Ἀθήνα: Ἐκδότης Ἰωάννης Σιδέρης. – III 385b; IV 485a, 590b–591a.